

Стефурак О. В.,

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ФРОНТАЛЬНОГО НАПРЯМКУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена особливостям мовної концептуалізації фронтального напрямку горизонтальної осі. Аналізується функціонування просторових маркерів французької мови відповідно до їх семантики та прагматичних інференцій, пов'язаних із додатковими знаннями концептуалізанта про фізичні характеристики об'єкта референції та об'єкта локалізації.

Ключові слова: просторові маркери, концептуалізація, фронтальний напрямок, прагматичні інференції.

Статья посвящена особенностям языковой концептуализации фронтального направления горизонтальной оси. Анализируется функционирование пространственных маркеров французского языка в соответствии с их семантики и прагматическими инференциями, связанными с дополнительными знаниями концептуализанта о физических характеристиках объекта референции и объекта локализации.

Ключевые слова: пространственные маркеры, концептуализация, фронтальное направление, прагматические инференции.

The article deals with the peculiarities of linguistic conceptualization of the frontal direction in the horizontal axis. The functioning of spatial markers in French language is analyzed according to their semantics and pragmatic inferences associated with additional knowledge about physical characteristics of the trajector and the landmark.

Key words: spatial markers, conceptualization, frontal direction, pragmatic inferences.

Будучи однією з основних реалій, що піддається безпосередньому чуттєвому сприйняттю та впливу, категорія простору становить основу людського сприйняття. Інтерес до процесу мовної концептуалізації просторових категорій суттєво зріс у зв'язку з залученням когнітивного аналізу до дослідження мовних фактів. Аналізові просторової лексики та окремих просторових концептів присвячені праці авторитетних когнітивістів К. Ванделуаза, О. С. Кубрякової, С. Левінсона, Г. Рец-Шміт, та інших, що, поза сумнівами, свідчить про актуальність тематики запропонованої розвідки. Особливу зацікавленість вчених-когнітивістів викликає процес орієнтації у просторі, зокрема фіксація напрямків на вертикальній та горизонтальних осях як з точки зору ментальних, так і мовних механізмів, задіяних у згаданому процесі. Відтак мета нашого дослідження – дослідити семантику просторових маркерів, що фіксують напрямки у горизонтальній площині у французькій мові, а також виокремити прагматичні інференції, що зумовлюють інтерпретацію локативних ситуацій, позначених відповідними мовними одиницями.

Горизонтальна вісь тісно пов'язана з особливостями анатомії людського тіла. Однак, як зауважує Г. Рец-Шміт, людське тіло асиметричне у передньому / задньому напрямку, що дає змогу людині легше відрізнити передній та задній напрямки, ніж правий та лівий [5, с. 97]. На думку С. Левінсона, оскільки у горизонтальній площині немає схожої на гравітацію сили, то й простого вирішення проблеми опису горизонтальних просторових характеристик також не існує [4, с. 135]. Вчені пов'язують вирішення проблеми опису горизонтальних просторових опозицій із залученням до аналізу поняття "плану референції". План референції – це своєрідна перспектива у термінах системи координат, яка використовується у процесі надання або спрямування певної осевої структури на об'єкт референції. За С. Левінсоном [4], існує три види планів референції: *внутрішній*, *релятивний* та *абсолютний*.

Внутрішній план референції є бінарною системою, в якій напрямок визначається залежно від відношення між об'єктом локалізації та об'єктом референції. Наприклад, у реченні *La voiture est devant l'église* автомобіль, про який йдеться, знаходиться з фасадного боку церкви, незалежно від позиції спостерігача. Така внутрішня інтерпретація можлива тільки у випадку, коли в ролі об'єкта референції виступає, за термінологією К. Ванделуаза, "конвенційно зорієнтований об'єкт", такий, що має передню і задню частину, низ та верх [7, с. 49 – 52].

У свою чергу, релятивний план референції описується як потрійна система (охоплює спостерігача, об'єкт локалізації та об'єкт референції), як, наприклад, у реченні *Pierre₁ est devant l'arbre₂ (par rapport à moi₃)*. У зв'язку з релятивними відношеннями йдеться про контекстуальну орієнтацію об'єктів: один з елементів відношення, якому притаманна внутрішня орієнтація, надає іншому елементу, який не має внутрішньої орієнтації (дерево, куля) контекстуальну або похідну орієнтацію [1; 6; 7]. К. Ванделуаз визначає два види контекстуальної орієнтації: 1) дзеркальна та 2) у тандемі.

Фіксація напрямків у горизонтальній площині у французькій мові пов'язана із семантикою прийменника *devant*, який специфікує просторові відношення у фронтальному напрямку. Фронтальний напрямок розділено на два сегменти або просторові зони: передню та задню. Концептуально важливою для людського сприйняття простору є фіксація переднього напрямку на фронтальній осі. Це зумовлено особливостями сприйняття простору людиною, для якої передня частина об'єктів важливіша за інші [6, с. 155]. Переважна більшість предметів, на думку К. Хіла, зорієнтована відносно переднього напрямку. Напрямок "позадю" визначають симетрично маркованому напрямку "попереду", напрямки "направо" та "наліво" визначають відповідно до контексту [3, с. 31].

Отож фіксація переднього сегменту фронтального напрямку у французькій мові відбувається за допомогою прийменника *devant*. Функціонування цього прийменника у французькій мові підпорядковано певним прагматичним чинникам, зокрема "перспективі просторової сцени" або ж "плану референції".

Трапляються випадки, коли перспективна просторової сцени “внутрішня”, тобто фіксація переднього напрямку на фронтальній осі відбувається відповідно до просторових характеристик учасників локативного відношення. Відтак розташування об’єкта локалізації визначається відповідно до об’єкта референції. Внутрішньо зорієнтованими об’єктами референції слугують люди, тварини та певні *функціонально зорієнтовані* предмети [7, с. 49 – 52]. У таких сценах об’єкт локалізації та об’єкт референції можуть бути зорієнтовані двома способами: дзеркально та в тандемі.

Дзеркальна орієнтація об’єкта локалізації та об’єкта референції представлена у такому прикладі: *Je m'accroupis devant tante Julia*. У наведеному реченні об’єкт локалізації сприймається як такий, що знаходиться у передній частині об’єкта референції завдяки внутрішній орієнтації самого об’єкта референції. При цьому об’єкт локалізації та об’єкт референції зорієнтовані один до одного передніми частинами, тобто дзеркально зорієнтовані.

Дзеркальна орієнтація представлена і в наведеному нижче прикладі, де об’єктом референції є функціонально зорієнтований предмет (дзеркало): *...il se rasait devant une glace*.

Значно рідше трапляється орієнтація у тандемі, коли об’єкт локалізації зорієнтований як такий, що знаходиться у передній частині об’єкта референції завдяки внутрішній орієнтації самого об’єкта референції, який зазвичай є людиною. При такій орієнтації об’єкт локалізації, знаходячись у передній частині об’єкта референції, стоїть спиною до нього. Така орієнтація найчастіше представлена ситуацією черги. Наприклад: *Avec trente personnes devant moi, au moins, si les poulets sont là, je m'en rendrai compte par la réaction des gens devant moi*.

Зрідка у локативній ситуації, вираженій прийменником *devant* об’єктом референції служать внутрішньо незорієнтовані предмети (неістоти), а об’єкт локалізації представлений істотою. І у цьому випадку перспектива просторової сцени є внутрішньої, тобто зосередженою на просторових характеристиках учасників локативного відношення, точніше на функціональній симетрії людського тіла. Це можливо пояснити тим, що Х. Кларк називає *канонічною зустріччю*: повсякденна взаємодія людини з навколишніми предметами передбачає позицію обличчя до обличчя, тобто дзеркальну орієнтацію. У таких просторових ситуаціях бере участь та незорієнтований об’єкт референції, представлений неістотою. Об’єкт локалізації, маючи власні осі, проєктує їх на об’єкт референції, який об’єктивно незорієнтований. Об’єкт локалізації у таких випадках виступає своєрідною точкою спостереження [6, с. 161]. Наприклад: *Une fois devant l'Arbre Mojo vous allez avoir droit à des révélations, une fois le discours terminé, il ne vous reste plus qu'à entrer*.

Існують випадки, коли у просторовій ситуації, яку актуалізують прийменник *devant*, ні об’єкт локалізації, ні об’єкт референції не мають внутрішньої орієнтації. Тоді вчені говорять про *релятивний план референції* як про спосіб фіксації напрямків або орієнтації, необхідних для інтерпретації проєктивного прийменника [4]. У наступних прикладах тільки спостерігач завдяки власній осьовій структурі орієнтує об’єкти локалізації та референції. У реченні *Il ne s'est montré à Bazzaville que pour poser la première pierre du monument qui va être érigée devant le fleuve* об’єкти локалізації (камінь) та референції (річка) позбавлені власної осьової структури, а отже, передня частина річки (*devant le fleuve*) визначена відповідно до точки зору другорядного об’єкта референції (*il*).

Отже просторовий маркер *devant* у французькій мові специфікує розташування об’єкта локалізації “попереду” об’єкта референції у фронтальному напрямку. Інтерпретація локативних ситуацій, введених цим прийменником залежить не стільки від семантики самого прийменника, як від певних прагматичних інференцій, пов’язаних із додатковими знаннями концептуалізатора про фізичні характеристики об’єкта референції та об’єкта локалізації. Локалізація предметів у фронтальному напрямку об’єктивніша, коли ці предмети функціонально зорієнтовані. Якщо ж учасниками локативної ситуації виступають функціонально незорієнтовані предмети, напрямок фіксуватиметься залежно від “точки зору” або від “просторової перспективи” спостерігача.

Література:

1. Aurnague M. Représentation formelle des concepts spatiaux dans la langue / M. Aurnague, L. Vieu, A. Borillo // *Langue et cognition spatiale*. – P.: Masson. Michel Denis (éd.), 1997. – P. 69–102.
2. Grabowski J. Ein psychologisch-anthropologisches Modell der einheitlichen semantischen Beschreibung dimensionaler Präpositionen / J. Grabowski // *Perspektiven im Spannungsfeld linguistischer und psychologischer Modellierungen*. – Tübingen: Narr, 1998. – S. 11–40.
3. Hill C. Up / down, front / back, left / right. A contrastive study of Hausa and English / C. Hill // *Here and There. Cross-Linguistic Studies on Deixis and Demonstration*. – Amsterdam John Benjamins. Weissenborn J. and Klein W. (eds.), 1982. – P. 13–42.
4. Levinson S. C. Frames of reference and Molyneux's question: cross-linguistic evidence / S. C. Levinson // *Space and language*. – Cambridge: MIT Press, 1996. – P. 109–169.
5. Retz-Schmidt G. Various views on spatial prepositions / Gudula Retz-Schmidt // *AI Magazine*. – 1988. – Vol. 9, № 2. – P. 95–105.
6. Tyler A. The Semantics of English Prepositions. Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition / Andrea Tyler, Vyvyan Evans. – Cambridge University Press, 2003. – 246 p.
7. Vandeloise C. L'espace en français. Sémantique des prépositions spatiales / Claude Vandeloise. – P.: Editions de Seuil, 1986. – 253 p.